

Vatra satelor din jurul Bucureștilor în lumina cercetărilor arheologice (secolele XIV—XVI)*

dr. PANAIT I. PANAIT

Toate vetrele de sate cunoscute pînă în prezent în bazinul mijlociu al Argeșului, datînd din secolele XIV—XVI, poartă caracteristica așezărilor de cîmpie. Gospodăriile sînt adunate, ocupînd la început o suprafață de pămînt de-a lungul cursului de apă. Și în această perioadă, ca și în secolele IX—XI, nu se manifestă o predilecție pentru o anumită formă de teren. Se locuiește în imediata apropiere a cursului de apă, pe terasele scunde sau înalte. Este căutat terenul uscat, ferit de revărsările de ape. Din acest punct de vedere, satele feudale se deosebesc fundamental de unele din așezările din secolele VI—VII, plasate chiar în zone mlăștinoase¹. La București, în secolele XIV—XVI sînt populate așa-numitele dealuri, în realitate terasele Dîmboviței, la Grozăvești, Dealul Spirii, str. Soldat Ghivan, dar și lunca din apropierea luciului apei, ca la Măicănești, Dămăroaia, Bragadiru, Vitan, Pantelimon². Studiile efectuate pînă acum arată că acolo unde terenul este înalt, locuințele ocupă mai întîi botul de deal, iar în luncă, vatra se desfășoară pe o fișie lată de 150—250 m de-a lungul rîului. Un număr de 20 astfel de vetre sătești s-au constituit pe terenuri locuite și în perioada feudalismului timpuriu³. Pe măsură ce populația crește, satul se dezvoltă prin împingerea suprafeței locuite în partea opusă cursului de apă. Așa se petrec lucrurile la Măicănești, unde în secolele XV—XVI vatra este mult extinsă spre actuala șosea Băneasa — Străulești, sau la Coconi, pe Mostiște, unde suprafața satului crește prin ocuparea de noi terenuri spre sud⁴. Vatra Măicăneștilor, în faza contemporană lui Mircea cel Bătrîn, ocupa o suprafață de circa 6 000 mp, pentru ca în secolul al XVI-lea ea să depășească circa 24 000 mp. În vatra lor, locuințele nu sînt construite într-o anumită ordine. Ele nu indică, cel puțin pentru secolele XIV—XV, traseul unor ulițe. Singurul obiectiv bine delimitat este cimitirul. În raza lui nu sînt ridicate locuințe și, atunci cînd numărul decedaților crește, se constată o suprapunere a mormintelor și o extindere a cimitirului prin îndepărtarea unor case. Pretutindeni, necropolele fac parte componentă din vatra așezării respective, găsindu-se plasate mai întîi spre una din laturi, mai apoi rămînînd în mijlocul așezării⁵. Unele din satele studiate pînă acum au avut 1—3 necropole. Așa se prezintă situația la Măicănești, Mănești (Colentina), Coconi ș.a. La primele două sate, necropolele vechi sînt chiar în buza malului, ocupînd suprafețe patrulate de cca 500 mp și respectiv 1 000 mp⁶. În secolele XV—XVI, primele cimitire sînt abandonate și se creează altele la 50—80 m mai spre terasa rîului, de data aceasta mai mari, cu un număr de înhumări mult sporit. Dar și în acest caz, pe locul cimitirului vechi nu se construiește nimic, el fiind respectat de către colectivitatea satului. Locuințele, la început adunate, manifestă permanent tendința de răsfrirare. Astfel, dacă în secolele XIV—XV unaia din cele 10 locuințe îi revenea, în medie, la Măicănești, circa 500 mp, situație similară din acest punct de vedere și la Coconi, gospodăriei din secolul al XVI-

lea îi aparține o suprafață mult mai mare. Satele înființate mai târziu, cum este de exemplu Mărăcinești de pe malul lacului Cernica, vădese în mod concludent acest fapt, suprafața ce revine unei gospodării ridicate în jurul edificiilor feudale de aici fiind de peste 600 mp.⁷

Instalația tehnică cea mai frecvent întâlnită în vatra satelor din bazinul mijlociu al Argeșului este moara. Arheologic nu cunoaștem decât scocul de moară de pe partea de vest a Mănăstirii Mihai Vodă din București, datat în secolul al XVII-lea⁸ și urmele unei construcții din birne de stejar găsite în marginea de est a satului Măicănești, pe un canal de deviere a apelor Colentinei. Documentar însă, morile sînt menționate în numeroase documente, fiind plasate pe toate cursurile de apă.

Începînd cu rezumatul documentului de la începutul secolului al XV-lea privitor la mănăstirea Bolintin⁹, cu hrisovul din 1482 prin care Basarab Țepeluș dă mănăstirii Snagov¹⁰ jumătate de moșie, cu cele din secolul al XVI-lea se poate afirma că circa 19% din satele aflate în bazinul mijlociu al Argeșului au avut în mod sigur mori de apă¹¹. Este o cifră minimă obținută în condițiile în care unele din aceste sate sînt atestate doar prin simpla prezență, în actele vremii, a vreunui din membrii lor. Sînt cazuri în care reflectarea realității în această privință este mult mai convingătoare. Astfel, pe domeniul mănăstirii Cozia, la începutul secolului al XV-lea, în 15 sate se găseau 12 mori¹². În bazinul mijlociu al Argeșului au fost sate care au beneficiat de una sau mai multe mori. Prin hrisovul emis la 24 iulie 1591 de cancelaria lui Ștefan Surdul se întărește lui Ban postelnic ocină la Roșiu și „moara de pe apa Dimboviței”¹³. O altă moară este atestată în 1579 la Clătești pe cînd la Dadilov sînt menționate morile de acolo¹⁴. Un vad de moară se află la Cărstienești¹⁵. În același veac XVI, la Grumazi mergeau mai multe instalații de măcinat¹⁶, la fel ca și la Bădești¹⁷, Socotești¹⁸, Văcărești, Grozăvești unde se aflau morile lui Mitrea biv-vel vornic, trecute în stăpînirea mănăstirii Mihai Vodă¹³. Majoritatea acestor mori erau în stăpînirea marilor boieri sau a mănăstirilor. Se cunoaște totuși și un caz cînd trei săteni din Văcărești: Manea, Oprea și Sas, avînd loc de moară, și-au făcut pe el o moară „ca să se hrănească”²⁰. De fapt, la Văcărești ființau la acel sfîrșit de secol XVI mai multe mori, unele fiind în stăpînirea mănăstirii Sfînta Troiță; funcționează în aceeași vreme și morile „din sus de București lîngă Ciutărie” făcute de Dobromir mare ban²¹. Documentele menționează și numele meșterilor morari, aceștia fiind Florea și Stoica din Mogoșoaia, consemnați în hrisovul lui Mihai Viteazul din 24 aprilie 1598, în legătură cu pricina ivită la Văcăreștii de Jos²². Același act amintește tot ca meșteri de mori pe Ciutac din Birzești și pe Oprea din Orești. Valoarea unor instalații de acest gen este menționată în afirmația lui Dobromir ban din care rezultă că pentru morile ridicate abuziv pe locul mănăstirii Sfînta Troiță, spre Lupești, așa cum însuși Mihnea Turcitul stabilește, el a cheltuit 70 000 de aspri²³. Era o sumă foarte ridicată pentru acea vreme corespunzînd valorii unor mari suprafețe de pămînt. Elementul esențial al vetrei satului îl reprezintă însă locuința cu instalațiile ei casnice aferente.

TIPUL DE LOCUINȚĂ ÎN SECOLELE XIV—XVI

Puținele referiri păstrate în documente denumesc locuința sătească din secolele XV-XVI cu termenul „casă”. La 26 mai 1577 Stan Județul și cei 12 pîrgari ai Bucureștilor confirmau că Vlad mare pîrcălab a cumpărat un loc de casă cu 16 000 aspri pe care a ridicat *casă* și a făcut curte, cheltuind 8 045 aspri²⁴. Trei ani mai târziu, Mihnea Turcitul întărea Neagăi, fosta jupîneasă a lui Danciul arneaș

din Văcărești, ocinele și vecinii din Ciocănești și din Văcărești, precum și casele și viile și toate averile și sculele și ȝiganii rămași după moartea soțului ei²⁵. Despre niște case din satul Roșu se vorbește și în hrisovul lui Ștefan Surdul din 24 iulie 1591 dat lui Ban postelnic, act deja amintit mai sus²⁶. Termenul de „casă” se acordă locuinței în general, fie că este vorba de vatra satească, fie de oraș. Cercetările efectuate, îndeosebi în satele medievale, au dovedit că locuința caracteristică secolelor XIV-XVI este reprezentată de bordei și casa de paiantă.

Bordeiele. Din totalul de 63 de locuințe datînd din secolele XIV-XVI ale satului Măicănești, 47 au fost bordeie și 16 locuințe de suprafață²⁷. Ceea ce a reieșit atît din cercetările de aici, cît și din cele de la Coconi este faptul că satul din centrul Cîmpiei Române era alcătuit, în secolele XIV-XV, în mod exclusiv din bordeie cu o singură încăpere. Nu cunoaștem nici o casă de suprafață din acea perioadă în nici una din vetrele de sate cercetate pînă acum. Pentru prima etapă locuințele sînt mici, înscriind un patruleter cu laturile de $3,20 \times 2,60$ m sau 3×3 m. Ele se adîncesc în pămîntul castaniu și uneori în cel cuaternar de la $-0,50$ m pînă la $-0,70$ m. Face excepție bordeiul 14, care are dimensiunile de $3,25 \times 4$ m și adîncimea de $-1,40$ m, fiind cea mai spațioasă locuință din acea vreme²⁸. Toate locuințele datînd din secolele XIV-XV de la Măicănești au fost lipsite de cuptoare²⁹. În cele mai multe dintre ele s-au găsit bucăți de țest făcut din lut amestecat cu pleavă sau paie³⁰. Înălțarea locuinței deasupra solului se făcea printr-un perete scund, din împletitură de nuiele îmbulgărite cu lut amestecat cu paie sau cu pietriș. Acoperișul se amenaja din birne și scînduri de lemn care susțineau un strat de paie, papură sau trestie. Birnele de stejar carbonizate descoperite în bordeiul 55 de la Măicănești dovedesc că acoperișul era făcut în două ape cu o grindă centrală pe care se susțineau din $0,30$ în $0,30$ m scînduri late de $12-15$ cm³¹. Acest suport susține un strat de paie care datorită arderii a lăsat o bogată depunere de cenușă. Nici unul din bordeiele găsite pînă acum la Măicănești, Grozăvești, Vîrteju, Greci-Vitan etc. nu a fost căptușit în interior cu scînduri sau împletituri de nuiele și nu a avut podeaua lutuită. Pereții lor sînt săpați vertical în pămînt, colțurile camerei obținute fiind rareori ușor rotunjite.

Lemnul apare în toate aceste locuințe ca material de construcție principal³². Din cele 63 de locuințe ale satului Măicănești cunoscute pînă acum, numai 10 datează din secolele XIV-XV³³.

La bordeiele ce aparțin secolelor XV-XVI se constată unele îmbunătățiri atît în ceea ce privește mărimea, cît și dotarea lor interioară. Dacă în prima fază de locuire bordeiul prezenta un tip unitar, în secolele XV-XVI se înregistrează o varietate dată atît de tehnica de construcție, cît și de amenajările interioare. Alături de bordeie își face prezența, la jumătatea secolului al XV-lea, casa de suprafață. Una din aceste locuințe este datată cu o monedă de la Murad II (1421—1444)³⁴. Predominant rămîne însă bordeiul, fapt care rezultă cifric la Măicănești, unde etapa a doua de existență se desfășoară în 37 de bordeie și 16 case de suprafață. Aceste locuințe, risipite atît în vatra inițială a satului, cît și pe terenuri mai îndepărtate de albia Colentinei, se pot grupa în următoarele categorii:

**CLASIFICAREA LOCUINTELOR DIN SECOLELE XV-XVI DESCOPERITE
 ÎN VATRA SATULUI MAICĂNEȘTI ÎN FUNCȚIE DE TEHNICA DE
 CONSTRUCȚIE ȘI INSTALAȚIILE DE ÎNCĂLZIT *)**

	Sistemul de încălzire	Numărul locuinței conform planului general de săpătură	Datăre			Total	
			Sec. XV	XV—XVI	XVI		
Total locuințe = 53	Bordeie = 37	urme de țest	B.61, 70, 84, 99	1	2	1	4
		cuptor	B.31, 32, 33, 41, 45, 48, 54, 75, 97	2	3	4	9
		cuptor și vatră	B.90, 117	—	—	2	2
		vatră	B.4, 11, 13, 16, 17, 20, 28, 38	—	3	5	8
		fără instalație de încălzit	B.2, 18, 22, 24, 47, 60, 74, 80, 93, 94, 95, 118, 119, 130	—	6	8	14
	Case de suprafață = 16	cuptor	L.64, 110, 120, 128	—	—	4	4
		vatră	L.46, 78, 79	—	1	2	3
		sobă cu căhle	L.67	—	—	1	1
		lipsite de instalație de încălzit	L.19, 39, 51, 63, 77, 100, 112, 114	—	1	7	8

*) Se adaugă la prezentul tabel și cele zece bordeie datind din secolele XIV-XV.

Nu toate aceste locuințe au existat de-a lungul secolelor XV și XVI. Cele mai multe aparțin secolului al XVI-lea, procentul acestora fiind de 65%. În timpul cercetărilor s-a constatat că unele bordeie se suprapun. Ceea ce rezultă din clasificarea lor cronologică este faptul că în prima jumătate a secolului al XV-lea ritmul de dezvoltare a satului a fost identic cu cel din secolul al XIV-lea. S-a construit extrem de puțin, în timp ce în a doua parte a veacului al XV-lea se înregistrează o înviorare, numărul gospodăriilor sporind cu încă 16 unități. Saltul cel mai important se petrece de fapt în secolul următor. Acum sînt construite 34 de bordeie și case de suprafață, obținîndu-se astfel aproape o dublare a numărului de locuințe. Faptul se reflectă și în creșterea populației, surprinsă în necropolele așezării. Ajuns în acest stadiu, satul își continuă aglomerarea de locuințe în vatra inițială, împingîndu-și cele mai îndepărtate bordeie (B 38) la circa 300 m de albia rîului. Distanța între locuințe este de cele mai multe ori de 10—35 m. În afara gospodăriilor individuale apar cîteva concentrări de bordeie și chiar de suprapuneri de locuințe. Spre extrema de vest, pe o suprafață de 150 mp, sînt surprinse cinci locuințe dintre care patru sînt bordeie, la care se adaugă o casă de suprafață (L 19, B 24, B 38, B 44, B 47). Dincolo de extrema răsăriteană a necropolei II, trei alte locuințe sînt foarte apropiate (B 31, 32, 33), două dintre ele suprapunîndu-se (B 32, 33). Un alt grup se află în sectorul B 41, 45, 48, 54. S-ar putea emite ipoteza că aceste aglomerări sînt impuse de obligația țaranului de a beneficia de un anumit loc pe care este constrins să-și facă locuința după fiecare avarie care se abate asupra ei. De data aceasta, locuințele indică inserierea unor șiruri orientate perpendicular pe albia rîului, ceea ce ar sugera eventualele ulițe. Nu s-au găsit nici cele mai slabe indicii de existență a unor garduri, fapt cunoscut în alte părți din știrile scrise. Se știe că la 30 mai 1577, cînd Alexandru II Mircea dădea act de întărire proprietăților popii Stanciul, acesta poseda la Tămășești „o vatră de casă cu case și cu grajduri și cu pivniță și cu garduri, cu grădină”, cumpărate de la Nan cu 400 aspri gata și 2 cai buni³⁵. La sfîrșitul secolului al XVI-

lea, Vișan din Boleasca avea în stăpînirea pe care și-a pierdut-o prin ucidere de om, „o casă cu niște sisiiace și garduri de la casă și niște paie și o rișnită”³⁶. Or, la Măicânești nu putem identifica astfel de construcții complementare. Se poate afirma totuși că unele locuințe ridicate în secolele XV-XVI sînt mai spațioase decît cele semnalate anterior. Astfel, bordeiele 11, 20, 60, 61 ș.a. ocupă suprafețe între 14—20 mp. Altele rămîn însă la dimensiunile obișnuite, nedepășind 12 mp³⁷. Tendința de mărire a locuinței este totuși evidentă și constantă atît la măicâneșteni, cit și la locuitorii altor așezări. La Tînganu, de exemplu, bordeiele 1 și 3, datînd de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, măsoară 14 mp fiecare³⁸. În vatra satului Mărăcinești s-au cercetat două bordeie (3 și 4) din secolul al XVI-lea cu suprafețele de 14,40 mp și respectiv 16,50 mp³⁹. Sistemul de amenajare a acestor bordeie rămîne cel întilnit și în secolul al XIV-lea și care este de fapt de vechi tradiție. La unele locuințe cercetate la Măicânești, Tînganu, Mărăcinești s-au găsit urmele stîlpilor de lemn, rotunzi, cu diametrul de 8—12 cm. Toate bordeiele erau acoperite cu paie sau cu plante acvatice. Accesul în interior se făcea printr-un girlici, în pantă, lat de 0,80—1 m. Podeaua era orizontală fără a fi bătută. În interior, la unele bordeie, ca B 11 Măicânești, se lăsase din săpare un prag, un fel de prispă, care însoțea pereții de vest, nord și sud. Bordeiele studiate în 1967 la Vitau, datînd din secolele XV-XVI, aveau această prispă mult mai lată, ocupînd o bună parte din locuință, situație semnalată și la Vîrteju⁴⁰. Singura instalație mai deosebită în interior era cuptorul sau vatra de foc. Ea nu se găsește în toate locuințele, așa cum rezultă din datele obținute în cele mai multe stațiuni cercetate pînă acum. Se pare că numărul locuințelor fără sistem de încălzire la Măicânești este destul de mare (16) față de acela al bordeielor care beneficiau de vetre sau cuptoare. Cît privește funcționalitatea de spații de locuit a acestor construcții nu este nici un dubiu. Cum se încălzeau locuitorii acestor bordeie în timpul iernii este greu de spus. Unii au folosit țestul, sistem vechi de coacere a pîinii⁴¹, întilnit și la primele locuințe și semnalat și în 4 din bordeiele secolelor XV-XVI. Altele însă nu au avut nici cel mai slab indiciu de producere a focului. Numai 21% din numărul bordeielor cunoscute pînă acum în vatra Măicâneștilor au avut cuptoare. Ele apar în general pe colțurile făcute pe latura de sud (B 32, 33), dar și pe laturile de vest (B 45, 48, 54, 122) sau est (B 41), unele fiind în interior, altele scobite în afara locuinței. Astfel, în B 31 cuptorul era săpat pe colțul de sud-vest, în afară, avînd forma ovală, cu diametrul longitudinal de 1,20 m și înălțimea calotei de 0,40 m. A fost un cuptor intens folosit, căci pereții lui erau înroșiți pe o grosime de 10—16 mm⁴². La Tînganu, B 4 avea pe mijlocul laturii de nord un cuptor săpat tot în afara locuinței, diametrul lui fiind de 0,80 m, iar înălțimea de 0,40 m. Vatra orizontală, lipită și arsă puternic, continua și în afara cuptorului⁴³.

În alte cazuri, cuptorul se amenaja în interior, vatra fiind puțin mai înălțată decît podeaua bordeiului. Sînt cuptoare mai mici, ca de exemplu acela găsit într-o locuință din secolul al XVI-lea la Bucureștii-Noi cu ocazia săpăturilor de salvare din vara anului 1974⁴⁴. În cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea încep să fie folosite la cuptoare și cărămizile, situație semnalată la Tînganu⁴⁵ și în una din locuințele cercetate în Piața Națiunilor Unite din București⁴⁶. La Grozăvești, o locuință din secolul al XVI-lea a avut două cuptoare neobișnuit de mari (1 m × 0,90 m; 1,10 m × 0,74 m), unul din ele fiind căptușit cu cărămizi pătrate (latura de 27 cm) sau dreptunghiulare (24 × 13,5 × 3,5 cm)⁴⁷. Sînt destul de rare bordeiele care în afară de cuptor au avut și vatră. De obicei, vatra cuptorului era prelungită în fața gurii acestuia. În satul Măicânești, bordeiele din secolele XV-XVI, care au avut numai vatră, reprezintă, conform datelor de care beneficiem în acest stadiu, 20%. Amenajarea și dispunerea acestor rudimentare instalații nu este uniformă; unele sînt făcute pe platforme de pămînt care se ridică puțin față de nivelul podelei, altele au gropi ușor adîncite. Sînt vetre care

au funcționat pe unul din colțuri (B 4, 20), sau în mijlocul modestei încăperi. Procedeul de încălzire cu ajutorul vetrelor se va transmite și locuințelor din secolul al XVIII-lea, așa cum s-a constatat în vatra satului Măicănești⁴⁸. Cea mai mare parte a inventarului arheologic, descoperit atât la Măicănești, cât și la Ținganu provine din bordeiele cercetate în aceste stațiuni.

Locuințele de suprafață reprezintă 29% din totalul construcțiilor de locuit amenajate în vatra satului Măicănești în secolele XV-XVI. Majoritatea aparțin secolului al XVI-lea căci numai două datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea⁴⁹. În configurația satului ele apar distribuite pe toată suprafața, cele mai multe plasându-se în jumătatea de sud a așezării, mai nou constituită. Se vedește chiar o egalitate între lotul bordeielor și cel al caselor de suprafață amenajate aici. Locuința de suprafață, pe care a vom denumi de acum CASA marchează trecerea la o tehnică superioară de amenajare a locuinței. Ea devine prototipul construcției de locuit pentru secolele următoare, deși bordeiul va dăinui în fostul județ Ilfov pînă către sfîrșitul secolului al XIX-lea⁵⁰, iar în alte părți chiar și mai tîrziu. La Măicănești se petrece, începînd cu mijlocul secolului al XV-lea, o ieșire din groapa bordeiului, de altfel uscată și călduroasă, trecîndu-se lent la casa construită în tehnica paiantei. Dimensiunile noilor construcții sînt, la început, identice cu cele ale bordeielor. Sînt case dreptunghiulare, cu suprafețe ce diferă de la 6 mp la 16 mp, fără o orientare uniformă. Unele au laturile mari orientate E-V, altele N-S. Toate au însă o singură încăpere amenajată la nivelul de călcare al terenului pe care se înalță. În secolul al XVI-lea se construiesc și clădiri mai mari, cum este de exemplu L 67 de pe extrema de nord a satului sau L 120 din care a rămas o suprafață mare de cărbune, pămînt ars, chirpici. Ambele denotă în mod concludent că ele nu mai aparțin unor săteni de rînd, ci unor elemente feudale. De fapt, L 67, asupra căreia vom stăruii mai mult, este singura casă care a beneficiat de pivniță săpată pe întreaga suprafață ocupată de clădire. Modul de realizare a acestor construcții este în general uniform. Se folosesc stîlpi de lemn rotunzi, cu diametrul de 8—12 cm, legați între ei cu o rețea de nuiele sau cu scînduri. Acest suport lemnos era acoperit cu un strat de lut galben, amestecat cu pleavă, paie sau cu pietriș. Se obține astfel un perete gros de 5—14 cm. În secolul al XVI-lea, unele din aceste case încep să fie lipite cu unul sau mai multe straturi de muruială. Locuința 19, prima descoperită în vatra Măicăneștilor, avea forma pătrată, cu latura de 4,5 m. Pereții fuseseră amenajați din stîlpi de stejar cu diametrul de 10 cm, prinși cu împletituri de nuiele și din loc în loc cu scînduri. Chirpiciul, izbit puternic pe scheletul lemnos, avea fața netezită, fără a fi și lipită cu muruială. Acoperișul susținut și el cu bîrne de lemn a fost probabil din paie. Incendiul care a distrus casa a provocat o puternică aglomerare de pămînt ars, cărbune, cenușă, în care s-a găsit moneda emisă de sultanul Murad II⁵¹. Locuința 39, cea mai apropiată de cursul Colentinei, avea la cele patru colțuri urmele stîlpilor groși de 8—10 cm, între ei fiind înfipti alți stîlpi mai subțiri. Un gard de nuiele groase de 2—3 cm unea acești stîlpi permițînd fixarea chirpiciului obținut din amestecarea lutului cu pietriș. În schimb, la L 64 pereții groși de 5—6 cm erau făcuți din pămînt galben amestecat cu paie de grîu și orz, așa cum indică amprentele boabelor, acum carbonizate⁵². Acoperișul acestei case, făcut din paie, era ridicat peste un schelet din grinzi și scînduri late de 18—20 cm.

Înscriind o suprafață de 22 mp, locuința 67 rămîne construcția cea mai spațioasă descoperită în vatra satului Măicănești. Distrusă prin incendiu, ea s-a păstrat, pînă în momentul cercetării, ca o aglomerare de chirpici ars, bîrne carbonizate, fragmente de vase ș.a. Suportul lemnos al pereților fusese făcut din scînduri peste care s-a depus stratul de chirpici neobișnuit de gros (12—14 cm). Obținut astfel, „zidul“ a fost netezit și acoperit cu straturi de humă așternute în trei rînduri. Scînduri late de 14 cm și groase de 7 cm susțineau acoperișul realizat din

papură, de la care a rămas o cantitate mare de cenușă. Podeaua era făcută tot din scinduri și sub ea se afla pivnița adâncă de 1,5 m. Pe fundul ei, pivnița păstra un strat gros de pietriș, Intrarea în această încăpere se făcea din casă printr-o scară interioară. În stratul de moloz, prăbușit în pivniță, s-au găsit bucăți de cărămidă groasă de 4—5 cm și fragmente de cahle plate. O astfel de teracotă are forma trapezoidală, cu decor geometric în relief, fiind lucrată din lut fin, ars la roșu cărămiziu. Se pare că L. 67 beneficia de o sobă făcută din cărămidă și ornată cu teracote, caz pentru prima oară surprins la Măicănești. Fragmente de teracotă, cu motivul Sfântului Gheorghe ucigătorul de balaur, datînd tot din secolul al XVI-lea, s-au mai găsit și pe latura de sud a satului, deci în partea opusă zonei în care se găsește L. 67. Un fragment de sfeșnic, ornat cu angobă albă, surprins tot în L. 67, constituie și el o primă descoperire de acest gen în vatra Măicăneștilor.

În celelalte sate cercetate pînă acum, locuințele de suprafață sînt foarte rare⁵³. Cîteva indicii există în vatra satului Floreștii de Sus, în toate celelalte așezări bordeiul fiind net predominant. Este de subliniat de asemenea că în pofida faptului că s-au efectuat studii în cîteva necropole rurale, nicăieri, exceptînd lăcașul din cărămidă de la Mănești-Buftea, înălțat în secolul al XVI-lea, nu s-au putut identifica bisericile satelor respective. Nici la Coconi, nici la Bragadiru-Zimnicea, stațiuni excentrice bazinului mijlociu al Argeșului, nu se cunosc lăcașurile acestor sate. În schimb, este știut faptul că locuința rurală era completată cu o serie de alte amenajări cum sînt: cuptoarele de copt piinea, vetrele deschise, uscătoarele de poame, gropile de bucate sau de îngrășat porcii, gropile menajere ș.a.

Cuptoarele de pîine. Dacă pentru secolele XIV-XV coacerea pîinii se făcea în mod cert cu ajutorul țestului, un secol mai tirziu sînt amenajate în vatra satului cuptoare în aer liber. Ele sînt săpate în stratul castaniu, beneficiind de o groapă în fața gurii, de obicei mai adîncită decît vatra. Cuptorul are forma ovală cu diametrul longitudinal care depășește 1 m, pe cînd cel lateral oscilează între 0,50—0,65 m. Multe dintre aceste instalații au partea din spate a vetrei ușor ridicată. În secțiune, suprafața aceasta apare cel mai puternic înroșită. Cupola pornește de deasupra vetrei, înscriind o semicalotă înaltă de 0,45—0,55 m. Multe cuptoare au vetrele foarte pietrificate, denotînd intensă lor folosire. De cele mai multe ori, în spuza rămasă pe vatră sau în groapa din fața gurii se găsesc oase de animale domestice calcinate. În stadiul actual al cercetărilor se cunosc la Măicănești cinci cuptoare în aer liber distribuite în special în vatra veche a satului. Cuptoare de acest gen, unele avînd vetrele acoperite cu cărămidă, s-au cercetat și la Tinganu, Grozăvești, Mărcănești etc., fapt ce dovedește largă răspîndire a acestei instalații în satele din bazinul mijlociu al Argeșului. Ca datare, cele mai multe aparțin secolului al XVI-lea. Un cuptor cu dimensiuni neobișnuite (3,10 × 1,75 × 1,40 m), datînd din secolul al XV-lea, a fost semnalat în raza satului Popești-Leordeni.⁵⁴

Vetrele deschise apar răspîndite pe întreaga suprafață a satului medieval. Ele se prezintă fie grupate cîte două la un loc, fie individuale. Au o formă rotundă, diametrul variînd între 0,75—1 m. Suprafața este orizontală, zgrunțuroasă, păstrînd în apropiere bucăți de cărbune, cenușă și resturi de oase. La Măicănești s-a constatat stratigrafic că cele mai multe dintre ele datează din secolele XV-XVI⁵⁵.

Uscătoarele de poame au fost semnalate la Măicănești și Mănești⁵⁶, prezentîndu-se ca niște gropi dreptunghiulare (circa 2 × 0,90 m), puțin adîncite, avînd pereții ușor înroșiți în partea inferioară. Cantitatea de cenușă pe care o conțin este modestă și deseori acoperită cu crengi carbonizate. Aceste resturi de nuiele proveneau de la grătarul pe care erau puse poamele la uscat. La Măicănești, toate aceste uscători s-au găsit în imediata apropiere a malului Colentinei, situație care se confirmă și la Mănești.

Gropile de bucate sînt foarte numeroase și de diferite forme. Ele sînt răspîndite pe întreaga vatră a satului Măicănești. Groapa de provizie este o componentă esențială a satului medieval românesc din cîmpie. Toate vetrele de sate cercetate pînă acum în bazinul mijlociu al Argeșului au avut asemenea amenajări. Aflăte în imediata apropiere a locuințelor sau în interiorul lor, aceste depozite de cereale sînt răspîndite pe întreaga suprafață a satului. Formele și dimensiunile lor diferă. Se cunosc gropi în formă de clopot, de sac, de pară etc. Fiind adînci de 1,50 m — 2,70 m, ele se afundă în pămîntul cuaternar-albicios, fiind uscate. În general se disting două dimensiuni, unele avînd diametrul de 1,20—1,50 m, altele 2—2,25 m. În funcție de acest diametru se realiza și adîncimea. Toate aceste gropi au în partea superioară forma de cilindru înalt de 0,50—0,70 m de la baza căruia se începea săparea camerei de depozitare. La Măicănești foarte rare sînt, gropile cu pereții arși, iar la Tînganu nu a fost găsită nici o groapă arsă. Cît privește vechimea lor, se constată că ele au fost amenajate începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. De fapt, și alte așezări contemporane satului Măicănești, aflăte la Dunăre, beneficiau de atari amenajări. Observații importante s-au făcut la Vădastra cu ocazia descoperirii și cercetării științifice a unei gropi din pericada lui Mircea cel Bătrîn⁵⁷. În bazinul mijlociu al Argeșului, primele gropi de cereale sînt contemporane cu începuturile existenței așezărilor de aici. Se relua de fapt un procedeu întilnit, este drept mai rar, dar cert, cum o dovedesc săpăturile de la Curtea Veche, încă din secolul al X-lea. La Măicănești, opt din numeroasele gropi sînt din secolele XIV-XV. Cele mai multe datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea și îndeosebi din veacul următor⁵⁸. Utilizarea acestor gropi este incontestabil legată de păstrarea proviziilor alimentare. În gropile 1, 2 din șanțul V, în groapa 1 din șanțul VII de la Măicănești s-au găsit boabe de grîu, mei și orz, carbonizate. Analizînd mai amănunțit întregul lot de gropi de la Măicănești, rezultă că marea lor majoritate au fost săpate inițial pentru a fi depozitate de cereale. Ulterior, după o etapă de întrebuițare, ele au fost abandonate, de cele mai multe ori din cauza prăbușirii gîrliciului, căpătînd destinația de gropi menajere. Faptul rezultă concludent din aceea că gropile cu pereții bine conservați conțin un inventar arheologic foarte sărac, în timp ce acelea cu părți din pereți prăbușite conțin oase de animale, chirpici, cărbune, fragmente de vase etc. Prezența în număr mare a gropilor în vatra satelor feudale justifică în bună parte suprafața modestă a locuințelor. Se pare că nu numai cerealele erau depozitate în gropi, ci și unele alimente. Carnea, în primul, rînd era ținută în gropi. Sînt cazuri în care se găsesc părți din animal depuse în astfel de gropi (căpățîni de bou în groapa 1 șanțul IV, în groape 10 din șanțul III, coloana vertebrală a unui mistreț, într-o groapă tot din șanțul III etc.). Pe fundul gropii 1 din șanțul I, tot de la Măicănești, s-au găsit urme de pari groși de 5 cm care susținuseră o poliță din lemn. Satele din bazinul mijlociu al Argeșului, ca de altfel și cele de la Dunăre, amintite de Wallerand de Wavrin cu ocazia relatării expediției burgunde din 1445⁵⁹, au folosit gropile de cereale pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, atunci cînd le mai întîlnește un martor ocular la Tînganu⁶⁰. Cît privește așezările de pe Borcea, ele au avut gropi de cereale pînă către mijlocul secolului XX⁶¹. Un calcul făcut asupra gropii de bucate“

de la Vădastra, adîncă de 2,31 m și cu diametrul maxim de $2,40 \times 2,03$ m, arată că ea putea primi 2 897—3 425 kg grîu sau 2 070—2 383 kg ovăz⁶².

Gropile pentru îngrășat animale sînt în esență foste gropi de cereale în care era închis rîmătorul pînă la îngrășare. În două cazuri; la Măicănești (groapa 3, șanțul III și groapa 2, șanțul II) au fost găsite schelete întregi de la cîte un porc, prinse sub dărîmăturile amenajării respective. Sistemul de a hrăni, în special porcine, în gropi s-a folosit pînă tîrziu, cu deosebire în satele oltene⁶³.

Gropile menajere provin din rîndul aceluia de cereale abandonate. Ele au gîrliciul prăbușit, fiind umplute cu diferite resturi menajere. În jurul marilor mănăstiri de la Tînganu⁶⁴, Sfînta Troiță⁶⁵ s-au găsit gropi mari umplute cu chirpici, vase, cărbuni proveniți de la marile incendii care s-au abătut asupra lăcașelor respective. Se pare că sînt gropi din care a fost scos lutul necesar unor construcții, apoi s-au umplut cu deșeurile provenite de la noile lucrări. În ambele cazuri menționate, în acest gen de gropi s-a găsit o mare cantitate de materiale arheologice, în special ceramică.

Note

- * Fragment din teza de doctorat, „Dezvoltarea economică și socială a așezărilor din bazinul mijlociu al Argeșului în secolele X–XVI“, București, 1975.
- ¹ Așezări cercetate la Străulești – Lunca, Băneasa „La Stejar“.
- ² Panait I. Panait, *Așezare și locuință*, în „Rev. Muz.“ an VIII, (1971), 3, p. 241.
- ³ *Idem*, *Densitatea așezărilor feudale timpurii pe teritoriul Bucureștilor*, în „Rev. Muz.“ an X, (1973), 3, p. 257.
- ⁴ N. Constantinescu, *Coconi*, fig. 5.
- ⁵ Sînt cunoscute pe teritoriul Bucureștilor 7 necropole care au aparținut unor sate din secolele XIV – XVI.
- ⁶ Suprafață aproximativă calculată conform datelor obținute de A. Ștefănescu pînă în prezent. La Mănești a fost identificat și cel de-al treilea cimitir (A se vede volumul de față).
- ⁷ Calcul făcut pe baza planului general publicat de prof. dr. doc. Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz în studiul *Descoperirile arheologice de la Cernica și importanța lor pentru cunoașterea vechilor culturi din țara noastră*, în „București“, VI, fig. 5.
- ⁸ Gh. Cantacuzino, *Cercetări arheologice de pe Dealul Mihai Vodă și împrejurimi*, în *Bucureștii de odinioară*, p. 104–105. Autorul studiului presupune că această instalație a înlocuit-o pe alta din lemn, făcută încă din secolul al XVI-lea.
- ⁹ D.R.H., B.I., p. 191.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 291.
- ¹¹ În discursul inaugural la Academia Română din 15 februarie 1975, acad. Constantin C. Giurescu a subliniat că prezența acestei instalații tehnice în satele românești este o moștenire romană care vădește continuitatea populației autohtone în tot cursul mileniului migrațiilor.
- ¹² Ștefan Pascu, Ion Ionașcu, C. Cihodaru, Gh. Georgescu-Buzău, *Istoria medie a României*, București, 1966, p. 117.
- ¹³ DIR, XVI/6, p. 12.
- ¹⁴ *Idem*, XVI/4, p. 397.
- ¹⁵ *Idem*, XVI/3, p. 190.
- ¹⁶ *Idem*, XVI/4, p. 452.
- ¹⁷ *Idem*, XVI/1, p. 40.
- ¹⁸ *Idem*, XVI/1, p. 7–8.
- ¹⁹ *Idem*, XVI/5, p. 363.
- ²⁰ *Ibidem*, p. 69.
- ²¹ *Idem*, XVI/6, p. 94–95.
- ²² *Idem*, XVI/5, p. 294–295.
- ²³ *Idem*, XVI/6, p. 311.
- ²⁴ *Idem*, XVI/5, p. 298.
- ²⁵ *Idem*, XVI/4, p. 274–275.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 47*

- ²⁷ A se vedea tabelul privind situația locuințelor satului Măicânești.
- ²⁸ Panait I. Panait, *Șantierul arheologic Băneasa — Străulești*, în „CAB“ II, p. 190.
- ²⁹ *Idem*, *Tipuri de locuințe în așezările sătești din zona Bucureștilor în secolele XIV—XVI*. Comunicare la Sesiunea științifică a muzeelor din decembrie, 1967 (ms).
- ³⁰ Un țest s-a găsit și într-o locuință la Zimnicea, cf. Corneliu N. Mateescu, *Un bordei din epoca lui Mircea cel Bătrîn descoperit la Vădastra*, în „Materiale“ IX, p. 341, nota 16.
- ³¹ Panait I. Panait, *Șantierul Băneasa — Străulești*, în „București“ VI, p. 76.
- ³² În Occident, până la sfârșitul secolului al XII-lea la construcțiile rurale se foloseau indeosebi lemnul și pământul, cf. Jean-Marie Pesez, *op. cit.*, p. 771.
- ³³ B.1, 3, 14, 27, 29, 31, 40, 44, 55, 132.
- ³⁴ H. Dj. Siruni și Panait I. Panait, *Trezaurul de la Giștești și unele probleme privind circulația acelei pe teritoriul orașului București și în împrejurimi*, în „MIM“ II, (1965), p. 192. Este considerată ca cea mai veche monedă otomană pe teritoriul Bucureștilor.
- ³⁵ DIR, XVI/4, p. 275.
- ³⁶ *Idem*, XVI/5, p. 476—477.
- ³⁷ Bordeicul 31 descoperit la Mătăsaru în 1969 datînd de la sfârșitul secolului al XVII-lea ocupa o suprafață de numai 10,31 mp., cf. Gh. Bichir, *Cercetările arheologice de la Mătăsaru*, în Valachia, Tîrgoviște (1969), p. 21.
- ³⁸ Panait I. Panait, *Complexul medieval Tînganu. Așezarea feudală*, în „CAB“ II, p. 258.
- ³⁹ Gh. Cantacuzino, *Unele probleme istorice*, în „SCIV“ XIV, 1963, 2, p. 367.
- ⁴⁰ A. Ștefănescu, *op. cit.*, în „București“ VIII, p. 79. Asemenea „lavițe“ s-au găsit și în unele bordeie de la Vădastra și Celei, cf. N. Constantinescu, *Coconi*, p. 43, nota 46.
- ⁴¹ *Istoria României*, București, 1962, II, p. 49.
- ⁴² Panait I. Panait, *Șantierul arheologic Băneasa — Străulești*, în „CAB“ II, p. 193.
- ⁴³ *Idem*, *Complexul medieval Tînganu*, în „CAB“ II, p. 258.
- ⁴⁴ Cercetări efectuate împreună cu arheologul M. Turcu, în cadrul planului de muncă al Muzeului de istorie a municipiului București.
- ⁴⁵ Cuptorul 1 din șanțul III și cuptorul 1 din șanțul IV.
- ⁴⁶ Panait I. Panait, *Săpăturile din Piața Splaiului*, în „Materiale“, VIII, p. 788—790.
- ⁴⁷ *Idem*, *Însemnări arheologice*, în „București“ VII, p. 38.
- ⁴⁸ Gh. Cantacuzino, *Unele probleme istorice*, în „SCIV“, XIV, 1963, 2, p. 366.
- ⁴⁹ Existența unei case de suprafață din secolele XIV—XV este semnalată la Dulceanca, pe râul Burdea, fiind prima construcție de acest gen cunoscută în Cîmpia Română, cf. Suzana Dolinescu-Ferche *Raport asupra săpăturilor de la Dulceanca (1963—1967)*, jud. Teleorman în „Materiale“ IX, p. 322.
- ⁵⁰ În 1892, în satul Balotești se mai locuia în 3 bordeie, iar la Chiseletu în 4 bordeie. C. Alesandrescu, *Dicționar geografic al județului Ilfov*, București, 1892, p. 18, 115.
- ⁵¹ Panait I. Panait, *Șantierul arheologic Băneasa — Străulești*, în „CAB“ II, p. 192.
- ⁵² *Idem*, *Șantierul Băneasa — Străulești*, în „București“ VI, p. 71.
- ⁵³ Cercetările efectuate în vatra satului Greci din sudul Bucureștilor nu au surprins nici o casă de suprafață, cf. A. Ștefănescu, *op. cit.*, în „București“ VIII, p. 79.
- ⁵⁴ Mioara Turcu, *Note arheologice pe șantierele de construcție din București*, în „București“, VIII, p. 89.
- ⁵⁵ Panait I. Panait, *Șantierul arheologic Băneasa — Străulești*, în „CAB“ II, p. 173—174.
- ⁵⁶ Informație primită de la arheologul A. Ștefănescu.

- ⁵⁷ Corneliu N. Mateescu și Sylviu Comănescu, *Contributo allo studio delle fosse per provviste dell'epoca di Mircea il Vecchio. Fossascolpita a Vădastra*, în „Ethnographica“ 5–6, 1963–1964, p. 50–59. *Idem*, în „SCIV“ tom 24 1973, p. 83–92.
- ⁵⁸ Panait I. Panait *Contribuții arheologice la cunoașterea satului în secolul al XV-lea pe teritoriul de azi al Bucureștilor*, în „MIM“ I, p. 222.
- ⁵⁹ Dinu C. Giurescu, *Țara Românească*, p. 51.
- ⁶⁰ C. Săvescu, *Biserica de la Tînganu, Amintirile unui octogenar*, în „B.C.M.I“ XXII, 1929, fas. 61, p. 107.
- ⁶¹ În comunele Pietroiu, Gildău, Jegălia ș.a., orzul se ținea numai în gropi pînă în 1940.
- ⁶² Corneliu N. Mateescu și Sylviu Comănescu, *op. cit.*, în „SCIV“ tom 24 1973, 1, p. 84.
- ⁶³ Informație orală primită de la C.S. Nicolaescu-Plopșor.
- ⁶⁴ Panait I. Panait, *Complexul medieval Tînganu*, în „CAB“ II, p. 258–259.
- ⁶⁵ Ion Ionașcu, Vlad Zirra, *Mănăstirea Radu Vodă și biserica Bucur*, în *Bucureștii de odinioară*, p. 68,-74.

L'aire des villages autour de Bucarest à la lumière des recherches archéologiques (Les XIVe — XVIe siècles)

RÉSUMÉ

dr. PANAIT I. PANAIT

Les amples recherches archéologiques effectuées sur d'anciennes aires de villages médiévaux des alentours de Bucarest ont conduit à des informations intéressantes concernant la composition et l'aspect de ces habitats aux XIVe — XVIe siècles. Tous ces sites se trouvent dans la proximité des cours d'eau. Formé au début de 10 à 15 fermes, le village prend la forme d'une bande longeant la rivière. Au XVIe siècle ces villages deviennent plus grands aussi bien par l'augmentation du nombre d'habitations que par la superficie occupée. Le type d'habitation le plus ancien et le plus fréquent est celui de la maison semienterrée. À partir de la seconde moitié du XVe siècle on commence à construire, au centre de la Plaine Roumaine, des maisons de surface aux parois faites en branchages entrelacés avec un remplage de terre, pour qu'au XVIe siècle fasse son apparition le type de maison à cave. On remarque à la fois la tendance à l'agrandissement de l'habitation, de ses annexes, de l'inventaire. On a encore peu d'informations sur les moulins dont parlent les documents écrits, aux XVe — XVIe siècles notamment. La ferme paysanne est complétée par un four à pain, des âtres à ciel ouvert, des séchoirs de fruits, des fosses pour conserver les céréales, des fosses pour engraisser les porcs, des fosses ménagères etc. Un tableau synoptique concernant le village de Măicănești reflète la situation des habitations au XVe et au XVIe siècles à l'égard des installations de chauffage. La conclusion de l'auteur est que la plupart des éléments qui composent la ferme paysanne devaient se maintenir tout le long du Moyen-Âge, jusque vers la première moitié du XXe siècle.

